

KNIHA O ZAPOMENUTÉM RAKOUSKÉM SPOLKOVÉM KANCLÉŘI

MIROSLAV ŠEPTÁK

Vorarlberský rodák Otto Ender stihl za svoji profesní kariéru mnohé. Vykonal funkci zemského hejtmána, ministra, dohlížel na tvorbu nové ústavy, a především zastával pozici spolkového kancléře. Přesto zůstává v rakouské paměťové kultuře zapomenutou osobností. Není po něm pojmenováno žádné náměstí, část obce, ulice, dokonce ani park nebo hřiště.¹ Z tohoto důvodu lze jen přivítat monografii Petra Melichara, pracovníka vorarlberského muzea, v níž zúročil svůj dlouholetý zájem.² Biografie představuje pro každého badatele výzvu a mnozí z nich nikdy k ní nenajdou odvahu, neboť přitom musí prokázat spolehlivou orientaci v mnoha složitých dějinných událostech a zároveň uchovat si potřebný odstup od hlavního aktéra svého pojednání.

Autor rozdělil monografii na úvod, pět kapitol a závěrečný seznam použitých zdrojů. Samotný vědecký text vhodně doplňuje 41 vyobrazení, většinou černobílých fotografií, přičemž některé z nich pocházejí z Melicharovy soukromé sbírky. Autor vychází z dostupných nevydaných pramenů rakouské provenience uložených například ve Voralberském zemském archivu, Rakouském státním archivu

1 Jediný ucelenějším zamyšlením splňujícím vědecká kritéria zůstává studie Wanner, Gerhard: Otto Ender. In: Die österreichischen Bundeskanzler. Leben und Werk, ed. Erika Weinzierl – Friedrich Weissensteiner. Wien 1983, s. 160–172.

2 K existujícím biografickým rakouským spolkovým kancléřům bez ohledu na kvalitu zpracování srov. Shepherd, Gordon: Engelbert Dollfuß. Graz – Wien – Köln 1961; Hannak, Jacques: Karl Renner und seine Zeit. Versuch einer Biographie. Wien 1965; týž: Johannes Schober. Mittelweg in die Katastrophe. Porträt eines Repräsentanten der verlorenen Mitte. Wien – Frankfurt am Main – Zürich 1966; Klemperer, Klemens von: Ignaz Seipel. Staatsmann einer Krisenzeit. Graz – Wien – Köln 1976; Rennhofer, Friedrich: Ignaz Seipel. Mensch und Staatsmann. Eine biographische Dokumentation. Wien – Graz – Köln 1978; Hopfgartner, Anton: Kurt Schuschnigg: Ein Mann gegen Hitler. Graz – Wien – Köln 1989; Hubert, Rainer: Schober. „Arbeitermörder“ und „Hort der Republik“. Biographie eines Gestrigen. Wien – Graz – Köln 1990; Rauscher, Walter: Karl Renner. Ein österreichischer Mythos. Wien 1995; Walterskirshen Gudula: Engelbert Dollfuß. Arbeitermörder oder Heldenkanzler. Wien 2004; Schausberger, Franz: Rudolf Ramek 1881–1941: Konsenskanzler im Österreich der Gegensätze. Wien – Köln – Weimar 2017. Starší, stále však důležitá je kolektivní monografie přibližující rakouské spolkové kancléře od Karla Rennera po Bruna Kreiského Srov. Weinzierl, Erika – Weissensteiner, Friedrich: Die österreichischen Bundeskanzler. Leben und Werk. Wien 1983.

nebo Archivu Účetního dvora ve Vídni. P. Melichar neopomněl zohlednit také existující vydané prameny i odbornou literaturu. V knize nechybí jmenný a místní rejstřík.

Na první pohled překvapí, že biografie O. Endera není členěna chronologicky, ale představuje kombinaci pokusu o aplikaci mikrohistorie a vybraných témat z kancléřova života. Přiznám se, že jsem spíše stoupencem analýzy podřízené chronologickému toku času než Melicharem užitě koncepce. Případá mi místy chaotická a nejasná, přičemž dochází k opakování některých, v knize již zmíněných skutečností (s. 109)

Rozbor literatury, vydaných a nevydaných pramenů přechází z úvodu do první kapitoly, která si klade za cíl přiblížit vybrané kapitoly z Enderova života prostřednictvím historie jeho psacího stolu. Druhá kapitola se věnuje hospodářským představám aktéra knihy s důrazem na pád banky Wiener Creditanstalt für Handel und Gewerbe a snahou tehdejší vlády čelit důsledkům Velké hospodářské krize. V souladu s některými rakouskými historiky (například E. Tálos³, S. Mattl⁴, G. Senft⁵) označuje ekonomickou strategii tehdejšího kabinetu za pokus o hospodářskou diktaturu (s. 128–138). Třetí kapitola pojednává o Enderově vztahu k Židům. Autor upozorňuje na politikův světonázor potvrzující antisemitské zahrocení křesťanských socialistů. Čtvrtou kapitolu pokládám za nejpřínosnější a nejprehlednější. Zabývá se rolí O. Endera v letech 1933–1934 během přechodu Rakouska od demokracie k autoritativnímu režimu. V pozici vorarlberského zemského hejtmana vystupoval Ender jako příznivec federalismu a parlamentního systému, odmítaje požadavky hnutí Heimwehr na reformu vnitřní rakouské politiky v korporativním duchu. Pod vlivem „nefunkčnosti“ demokracie se stal stoupencem stavovství a přijal nabídku tehdejšího kancléře Engelberta Dollfusse vést práce na nové ústavě. Ačkoliv nejvyšší právní normativ přijatý 1. května 1934 zaváděl nepochybně nedemokratický způsob vládnutí, například absencí svobodných voleb, obsahoval jen několik málo prvků korporativismu. Poslední pátá kapitola představuje mikrohistorický pokus o přiblížení „vnitřního života“ hlavní postavy knihy, který je o to obtížnější, že Ender již zemřel a není možné s ním přímo hovořit. Autor pojednává o Enderových pocitech (například odpovědnost, skepse, čest, zklamání apod.), čímž vrhá neotřelý pohled na jednoho ze

3 Tálos, Emmerich: *Das Austrofaschistische Herrschaftssystem. Österreich 1933–1938*. Wien – Berlin 2013, s. 314–323.

4 Mattl, Siegfried: *Die Finanzdiktatur*. In: *Austrofaschismus. Politik – Ökonomie – Kultur 1933–1938*, ed. Emmerich Tálos – Wolfgang Neugebauer, 5. Auflage. Wien 2005, s. 202–221.

5 Senft, Gerhard: *Neues vom „Ständestaat“*. Anmerkungen zur Wirtschaftspolitik im Austrofaschismus. In: *Das Dollfuß/Schuschnigg-Regime 1933–1938. Vermessung eines Forschungsfeldes*, ed. Florian Wenninger – Lucile Dreidemy. Wien – Köln – Weimar 2013, s. 243–256.

směrodatných představitelů Rakouska v meziválečné době. Uvedená kapitola by mohla být impulsem, jak do budoucna zkoumat významné osobnosti a pokusit se přiblížit je z dosud neprobádaného úhlu pohledu.

V souvislosti s Otto Enderem bych věnoval více pozornosti zejména těmto třem tématům. Zaprvé hlubší sondáží do vývoje spolkové země Vorarlbersko, v jejíž čele v pozici zemského hejtmána v letech 1918–1930, 1931–1934 stál právě hlavní aktér monografie. V knize uvedená analýza Enderových názorů na cestovní ruch a elektrifikaci přibližuje nepříliš známou, zároveň však důležitou kapitolu z minulosti Vorarlberska (s. 115–125). Zadruhé větší pozornost by mohla být věnována zahraniční politice Enderova kabinetu. Například na straně 128 není jasné, proč projekt německo-rakouské celní unie vyvolal mezinárodní protesty. Zatřetí kromě složité problematiky záchrany Creditanstaltu se Enderův kabinet zabýval dalšími kontroverzními vnitropolitickými otázkami, například zkrácením platů zaměstnanců veřejné správy, správní reformou nebo změnou parametrů daňového zatížení obyvatelstva. Pro studium uvedených otázek mají značný význam dochované stenografické zápisy vlády (ministrské rady). Jak sám P. Melichar uvádí, zhruba 40 schůzí kabinetu bylo přepsáno a opatřeno základními vysvětlivkami (s. 43). Autor však jejich potenciál zdaleka nevyužil.

Kniha obsahuje některá nepřesná tvrzení nebo interpretace, která by si zasloužila obšírnější vysvětlení. Bankovní ústav Wiener Creditanstalt für Handel und Gewerbe byl největší institucí svého druhu nejenom v Rakousku, ale také ve střední Evropě (s. 22). V knize je několikrát uvedená špatná datace, a to i u velmi podstatných událostí. Jedná se o funkční období Enderovy spolkové vlády (chyba se vyskytuje rovněž v záhlaví jedné z tabulek (s. 22, 42); datum rozehnutí pokusu o obnovu činnosti Národní rady (s. 196), nebo dobu, kdy se Engelbert Dollfuß ujal funkce ministra zemědělství (s. 253). Saint-Germainská mírová smlouva z 10. září 1919 je označována za „státní smlouvu“, což odpovídá dobovému negativnímu hodnocení vynuceně podepsaného dokumentu přetrvávající v rakouské historiografii ještě do konce osmdesátých let 20. století (s. 183).

Navzdory uvedeným výtkám se domnívám, že kniha Petra Melichara by neměla být opomenuta. Přibližuje neotřelým způsobem téměř zapomenutou osobnost rakouských meziválečných dějin. Přispívá tak k prohloubení poznání rakouské minulosti v období, kdy došlo ke kolapsu parlamentní demokracie a její proměně v autoritativně konzervativní režim.

Melichar, Peter: Otto Ender 1875–1960. Landeshauptmann, Bundeskanzler, Minister. Untersuchungen zum Innenleben eines Politikers, Böhlau Verlag. Wien – Köln – Weimar 2018, 369 s.